

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/89/274-279>**Nicat Həsənov**

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

nijat.hasanov@isrholdingltd.com

ƏMLAK HÜQUQU KİMİ UZUFUKTLA BAĞLI QANUNVERİCİLİK NORMALARININ TƏHLİLİ VƏ MÖVCUD PROBLEMLƏR

Xülasə

Roma hüququna görə, məhdud əşya hüquqları fərdlərin əmlaka tam sahiblik etmədən müəyyən hüquq və fayda əldə etmələrinin ümumi yolu idi. Bu məhdud əşya hüquqları uzufrukt, servitutlar və s. kimi bir neçə müxtəlif növ qanuni maraqları əhatə edirdi. Uzufrukt başqasının əmlakından müəyyən müddət ərzində istifadə etmək və ondan fayda götürmək üçün məhdud əşya hüququdur. Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyində özgəsinə məxsus olan əşyadan istifadə edilməsi və ondan gəlir, bəhər götürülməsi, habelə bu hüquqlara xitam verilməsi qaydası konkret olaraq müəyyən edilmiş, lakin qanunvericilik normalarının bəzilərində münasibətlərə tətbiq baxımından müəyyən çətinliklər yaranır. Hazırkı araşdırmanın mövzusunı məhdud əşya hüququnun növü olan uzufrukt hüququnun qanunvericilik, nəzəriyyə və təcrübənin qarşılıqlı təhlili əsasında mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması üsullarının təsbit edilməsi təşkil edir.

Açar sözlər: əmlak hüquqları, məhdud əşya hüquqları, uzufrukt, servitut, istifadə hüququ, uzufruktla bağlı mövcud normalar

Nijat Hasanov

Baku State University

master student

nijat.hasanov@isrholdingltd.com

Analysis of legislative norms related to usufruct as a property right and existing problems

Abstract

Under Roman law, limited property rights were a common way for individuals to gain certain rights and benefits without full ownership of a property. These limited property rights included several different types of legal interests, such as usufruct, servitudes, and etc. In the Civil legislation of the Republic of Azerbaijan, the procedure for the use of property belonging to one's own and the taking away of income and property from it, as well as the procedure for terminating these rights, are specifically defined, but in some of the legislative norms, certain difficulties arise in terms of application to relations. The topic of the present study is the identification of the methods of overcoming the problems of the usufruct right, which is a type of limited property right, based on the mutual analysis of legislation, theory and practice.

Keywords: property rights, limited property rights, usufruct, servitude, right of use, existing norms related to usufruct

Giriş

Qədim Roma hüququnda mülkiyyət hüququ şəxsin öz əşyasından və onun bəhərindən istifadə etmək, yararlanmaq səlahiyyətinin olmasını, hətta əşya məhv olana kimi ondan istifadə etmək hüququnun olmasını nəzərdə tuturdu (*ius utendi fruendi et abutendi re sua*). Verilmiş olan bu ifadə ilə mülkiyyətçiyə üç əsas səlahiyyət verildi: aydın olur. Birincisi əşyadan istifadə etmək səlahiyyəti (*ius utendi*), əşyanın səmərələrindən, bəhərindən yararlanma, istifadə etmə (*ius fruendi*) və əşya barəsində sərəncam vermə (*ius abutendi*) daxildir. Göründüyü kimi, mülkiyyət hüququ ilə

mülkiyyətçiyə ona məxsus əşyadan istifadə etmək, onun barəsində sərəncam vermək və ona sahiblik etmək kimi tam səlahiyyətlər verilir. Lakin mülkiyyətçidən başqa digər subyektlərin əşya üzərində qeyd edilən şəkildə tam səlahiyyətləri yoxdur və buna görə də mülki qanunvericiliyimizdə həmin subyektlər mülkiyyətçi olmayan şəxslər adlanırlar. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 158-ci maddəsi “Mülkiyyətçi olmayan şəxslərin hüquqları” başlığı altında verilmişdir (1). Bəs başqasına məxsus olan əşya barəsində yuxarıda qeyd edilən səlahiyyətlərdən yalnız biri və ya bir neçəsi verilərsə bu zaman münasibət necə tənzimlənir? Qeyd etmək lazımdır ki, bu səlahiyyətləri verən hüquqlar isə əşya barəsində mövcud olan məhdud əşya hüquqlarıdır. Məhdud əşya hüquqları mülkiyyətçiyə məxsus olan səlahiyyətlərdən hamısının deyil yalnız birinin və ya bir neçəsinin verildiyi təqdirdə yaranırdı. Mülkiyyətçi olmayan şəxslərin məhdud əşya hüquqları dedikdə onların özgə əşyasına olan hüquqları başa düşülür. Mülki qanunvericiliyimizdə qeyd edilən “özgəsinin daşınmaz əşyasından məhdud istifadə” hüququnu nəzərdə tutan servitut və uzufrukt hüquqlarıdır. Servitut hüququna geniş mənada izah versək həmin hüquq başqasına məxsus olan əşyalar üzərində mövcud olan məhdud əşya hüquqları idi. Servitut hüququ ilə başqa şəxsin əşya üzərində mülkiyyət hüququ məhdudlaşdırılmaqla birlikdə, xeyrinə hüquq yüklü edilən şəxsə başqasına məxsus olan əşyadan məhdud olaraq “istifadə etmək” səlahiyyəti verildirdi. Roma hüququnda servitut hüququ mütləq servitut hüququ və şəxsi servitut hüquqlarına ayrılırdılar. Mütləq servitut hüquqları yalnız daşınmaz əmlaklar barəsində mövcud olan əşya hüququ idi. Şəxsi servitutlar isə həm daşınar, həm də daşınmaz əşyalar üzərində mövcud olmaqla yanaşı, birbaşa şəxslərin də xeyrinə yarana bilirdi. Uzufrukt (Ususfructus), yaşamaq hüququ (Habitatio), istifadə hüququ, əşyadan istifadə etmədən onun bəhərlərindən yararlanma hüququ, kəndlərin və heyvanların xidmətlərindən (Operae servorum vel animalium) yararlanma hüququ şəxsi servitutlar idi (Gokalp, 2012: 176). Qədim Roma hüququna nəzər saldıqda görə bilərik ki, şəxsi servitutlar ümumi əşya servitutlarından sonra yaranmış və ən vacib şəxsi servitutun – uzufrukt (ususfructus) olduğu göstərilmişdir. Bəs uzufrukt dedikdə nə nəzərdə tutulurdu? Hazırkı məqalədə uzufruktla bağlı qanunvericilik normaları tədqiq edilmiş, nəzəriyyədə və təcrübədə yaranan problemlər araşdırılaraq sistemli şəkildə təhlil edilmiş və qanunvericilikdə olan boşluqların aradan qaldırılması üçün müvafiq təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Roma hüququnda uzufruktla bağlı verilmiş olan anlayışa nəzər salaq: Ususfructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia – uzufrukt hüququ başqasına məxsus olan əşyadan onun xüsusiyyətlərini (təyinatını) saxlamaqla əşyadan istifadə etmək və bəhərlərindən, səmərələrindən yararlanmaq hüququdur. Digər hüquq ədəbiyyatlarında uzufruktla bağlı verilmiş anlayışlara nəzər saldıqda görə bilərik ki, qədim Roma hüququnda verilmiş olan bu anlayış hələ də öz qüvvəsini saxlamaqdadır. Belə ki, bir sıra ölkələrin hüquq sistemində uzufrukt hüququ başqasına məxsus olan əşyanı istifadə etmək və onun təyinatına zərər vermədən səmərəsinə (bəhərinə) malik olmaq hüququ kimi tanınmışdır (3). Bizim qanunvericiliyimizdə uzufruktla bağlı münasibətlər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra MM) 11-ci fəslində (MM-in 263-268-ci maddələri) tənzimlənmişdir. Qanunvericilikdə verilmiş anlayışa nəzərə saldıqda görürük ki, uzufrukt əşyanın və ya hüquqların elə yüklüliyüdür ki, bu zaman xeyrinə yüklülük müəyyənləşdirilən şəxs (uzufruktuar) onlardan istifadə etmək və fayda götürmək hüququna malikdir, lakin mülkiyyətçidən fərqli olaraq bu əşyanı və hüquqları girov qoymaq, özgəninkiləşdirmək və ya vərəsəlik üzrə vermək hüququna malik deyildir. Uzufrukt ayrı-ayrı faydaların istisna edilməsi ilə məhdudlaşdırıla bilər (1).

Normanın məzmunundan görünür ki, əşya barəsində xeyrinə yüklülük müəyyən edilən şəxs-uzufruktuar adlanır. Bu zaman münasibətin digər iştirakçısı qismində əşyanın mülkiyyətçisi çıxış edir. Mülkiyyətçi dedikdə, uzufruktla yüklü edilən əşyanın sahibi, malikidir və bu şəxs əşya üzərində olan hüquqlarının bir hissəsini, yəni əşyadan istifadə və ya ondan bəhər götürmək hüququnu başqa şəxsə verir (Allahverdiyev, 2009: 258). Bəzi hüquq ədəbiyyatlarında uzufrukt münasibətlərinə daxil olan iştirakçılar, yəni tərəflər ilə münasibətdə iştirak edən şəxslər eyniləşdirilmişdir. Lakin hüquq münasibətinin “tərəfləri” ilə bu münasibətlərdə iştirak edən “şəxs” anlayışlar fərqli anlayışlardır. Belə ki, uzufrukt münasibətləri üzrə bir tərəfdə bir şəxs olan əşyanın

mülkiyyətçisi, bir çox şəxs isə eyni zamanda bir tərəf kimi, yəni uzufruktuar kimi çıxış edə bilər. Bu səbəbdən də uzufrukt hüquq münasibətlərində yalnız iki tərəf – mülkiyyətçi və uzufruktuar, tərəflərdə iştirak edən şəxslər isə istənilən sayda ola bilərlər.

Uzufrukt hüquq münasibətləri zamanı mülkiyyətçi yalnız əşya barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olur, o, əşyadan istifadə etmir və əşyaya faktiki sahibliyi həyata keçirmir. Bu səbəbdən də hüquq ədəbiyyatlarında həmin münasibətlər üzrə sahibin mülkiyyətinə “Nuda Proprietatis” – Çılpaq Mülkiyyət deyilirdi (Erdoghmush, Belgin, 2003: 37). Bu anlayışın əksi olan, yəni tam mülkiyyət, dolu mülkiyyət mənasına gələn “Solide Proprietatis” və ya “Plena Proprietatis” anlayışından istifadə edilirdi.

Azərbaycan Respublikasının Mülki qanunvericiliyində uzufrukt hüquq münasibətlərini tənzim edən normalarda boşluqlar olmaqla yanaşı, həmçinin qanunvericinin məqsədini düzgün olaraq ifadə etməyən hüquqi terminlərdən istifadə edilmişdir. Belə ki, mülki məcəllənin 263.2-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, uzufrukt pullu və pulsuz ola bilər (1). Fikrimizcə, istinad olunan normada qanunverici “pul” dedikdə, uzufruktun əvəzli olmasını və ya “pulsuz” dedikdə onun əvəzsiz olmasını nəzərdə tutmuşdur. Lakin “pul” və “əvəzli” anlayışı, “pulsuz” və “əvəzsiz” anlayışı fərqli-fərqli anlayışlar olmaqla müxtəlif mənalarda işlədilir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “pul” dedikdə “alğı-satqı vaxtı qiymət ölçüsü kimi işlədilən metal və ya kağız parçası, “pulsuz” dedikdə əvəzində pul almadan; havayı olan bir şey olması göstərilmişdir (6). Qanunvericinin verdiyi anlayışdan belə çıxır ki, tərəflər öz aralarında uzufrukt hüquq münasibətləri üzrə uzufrukta dair haqqın əvəzi kimi başqa bir işin görülməsi və ya xidmətin göstərilməsini nəzərdə tutma bilməzlər. Bu isə uzufruktun mahiyyətinə zidd olmaqla onun istifadəsini kəskin şəkildə məhdudlaşdırır. Konkret olaraq misallarla izah edək: Məsələn: A şəxsi mülkiyyət hüququ ona məxsus olan nəqliyyat vasitəsini B şəxsinin istifadəsinə verir. Lakin B şəxsinin nəqliyyat vasitəsi barəsində uzufruktun yaranması üçün şərt kimi hər gün onun övladını məktəbə aparıb-gətirməsini bildirir. Bu zaman əgər B şəxsi A şəxsi ilə razılaşaraq nəqliyyat vasitəsindən istifadə edərsə, yaranmış olan uzufrukt hüquq münasibətləri üzrə əşyanın mülkiyyətçisinə heç bir “pul” ödəmir, lakin bu münasibətin “pulsuz” (yəni qanunvericinin nəzərdə tutduğu əvəzsiz) olduğu anlamına gəlir. Belə ki, əgər B şəxsi nəqliyyat vasitəsindən uzufrukt münasibətləri üzrə istifadə edəcəksə, bu istifadə qarşılığında hər gün A şəxsinin övladını məktəbə aparıb gətirəcək və dolayısı ilə A şəxsinə xidmət göstərmiş olacaqdır. Buna görə də uzufrukt haqqının qarşılığı kimi “pul” deyil, xeyrinə hüquq yüklü edilən şəxsin, yəni uzufruktuarın göstərəcəyi xidmət çıxış edəcəkdir.

Digər bir misal: M mülkiyyət hüququ ona məxsus olan yaşayış sahəsindən N-in istifadə etməsinə razılıq verəcəyini bildirir və N-in qarşısında şərt kimi yaşayış sahəsinin həyatında olan ağaclara qulluq etməsini və hər həftə həyatın səliqəyə salmasını bildirir. Əgər N mülkiyyətçi M ilə razılığa gələrsə, bu zaman yenə də uzufruktun haqqı kimi heç bir “pul” ödəmir və yalnızca xidmət göstərmiş olur. Sadalanan misallardan görüldüyü kimi, uzufruktun haqqı kimi yalnızca pul deyil, “işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi” də ola bilər. Bu səbəbdən də təklif edirik ki, Mülki Məcəllənin 263.2-ci maddəsi aşağıdakı şəkildə yeni redaksiyada verilsin:

Uzufrukt əvəzli və əvəzsiz ola bilər

Həmçinin MM-in 263.1-ci maddəsinin birinci cümləsində qeyd edilmişdir ki, “Uzufrukt əşyanın və ya hüquqların elə yüklüliyüdür ki, bu zaman xeyrinə yüklülük müəyyənləşdirilən şəxs (uzufruktuar) onlardan istifadə etmək və fayda götürmək hüququna malikdir” (1). Qanunverici tərəfindən verilmiş olan bu anlayışın məzmunundan belə aydın olur ki, şəxs uzufrukt hüququna malik olması üçün mütləq olaraq həm əşyadan istifadə etməli, həm də bilavasitə ondan fayda götürməlidir. Lakin “uzufrukt” anlayışı özündə “usus” əşyadan istifadə, “fructus” bəhər, səmərə götürməyi birləşdirir. Dolayısı ilə şəxs uzufrukt hüququ üzrə ya əşyadan istifadə edə və eyni zamanda ondan fayda götürər, ya əşyadan yalnızca istifadə edə, ya da əşyadan istifadə etmədən ondan fayda götürə bilər. Bu halı da konkret misallarla izah edək:

Məsələn: A şəxsinə məxsus olan meyvə bağından hər il ortalama 10 ton meyvə əldə edilir və A şəxsi qız övladı B-yə bağdan, bağda olan meyvə ağaclarından istifadə etməyə və fayda götürməyə (“ususfructus”), digər qız övladı C-yə yalnızca bağdan istifadə etməyə (“usus”), oğlan övladı D-yə

isə bağdan istifadə etmədən yalnızca hər il əldə olunan meyvələrin yarısını götürməyə (“fructus”) icazə verir. Digər bir misal, A ona məxsus bankdakı pullarını bu şərtlə oğlu M-ə bağışlayır ki, A vəfat edəndə qədər ona məxsus olan bankdakı pullara hesablanan faizləri qızı N-ə verilsin. Bu halda isə qız övladı N-nin əşyadan istifadə etmədən ondan yalnız gəlir götürmək hüququ mövcud olur. Göründüyü kimi, uzufrukt münasibətləri zəruri deyildir ki, istifadə edən şəxsə həm də fayda götürmək hüququ və yaxud əksinə, fayda götürən şəxsə məcburi olaraq istifadə hüququ da verilsin. Qanunverici tərəfindən verilmiş olan anlayışdan belə çıxır ki, mülkiyyətçi əgər şəxsə yalnız əşyadan istifadə etməyə icazə verirsə, gələcəkdə həmin şəxs qeyd edilən normaya istinadən əşyadan fayda, bəhər götürmək hüququnun həyata keçirilməsinə şərait yaradılmasını tələb edə bilər və bu da qanunsuz və əsassız olaraq mülkiyyətçinin əşya üzərində iradəsinə zidd şəkildə hüquqlarını məhdudlaşdıracaqdır. Bu səbəbdən də MM-in 263.1-ci maddəsi yeni redaksiyada verilməlidir.

MM-in 266.2-ci maddəsi ilə həmin məcləsin 268.2-ci maddəsi arasında da bir sıra uyğunsuzluqlar vardır. Belə ki, MM-in 266.2-ci maddəsinə əsasən, “mülkiyyətçi əşyasının və ya hüquqlarının təhlükədə olduğunu sübuta yetirərsə, uzufruktuardan girov tələb edə bilər”. Əgər uzufruktun predmeti istehlak edilən əşyalardan və ya qiymətli kağızlardan ibarətdirsə, o, qarantıyanı sübut gətirmədən və əşya veriləndə tələb edə bilər. Qiymətli kağızlarla bağlı halda onların depozitə qoyulması yetərli qarantıyaadır. Qarantıya alınması üçün iddia istifadə hüququnu saxlamaqla predmeti mülkiyyətçiyə bağışlamış şəxs barəsində irəli sürülə bilməz (1). Normanın məzmunundan aydın olur ki, mülki qanunvericilikdə uzufruktun predmeti kimi yalnız istehlak olunmayan əşyalar deyil, həmçinin istehlak olunan əşyalar da çıxış edir. Bununla bağlı qeyd etmək lazımdır ki, əşya hüquqları yalnız fərdən mövcud və müəyyən olan əşya üzərində təsis edilə bilər və ancaq bu cür əşyalar üzərində əşya hüquqları əldə edilə bilər (Süleymanlı: 85). Uzufrukt hüququ isə məhdud əşya hüquqları sırasında olduğu üçün onun obyekt qismində yalnız fərdi-müəyyən əşyalar çıxış edir. MM-in 135.7-ci maddəsinə əsasən “başqa əşyalardan yalnız özlərinə xas əlamətlərə görə ayrılmış fərdi-müəyyən əşyalar əvəzəlməz əşyalar sayılır” (1). Növ əlamətlərinə görə fərqlənən, dövrüdə adətən say, ölçü və ya çəki ilə müəyyənləşdirilən daşınar əşyalar əvəzəlməz əşyalar sayılır. Həmçinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun müvafiq qərarında qeyd edilmişdir ki, “fərdi-müəyyən əşyalar (daşınmaz əşyalar, hüquqi statusuna görə daşınmaz əşyalara bərabər tutulan daşınar əşyalar – avtomobil, gəmi və s., habelə digər daşınar əşyalar – telefon, kompüter və s.) üzərində hüquqi əsas olmadan hər hansı bir hüquq əldə edilə bilməz və belə əşyalar yalnız onlara xas əlamətləri ilə digərlərindən fərqləndiyi üçün əldə edən əmlakına qarışmır və bu səbəbdən də hüquqi əsas olmadan əldə edən mülkiyyətinə keçmir” (8). Göründüyü kimi, geniş mənada əşya hüququnun və dar mənada uzufruktun obyekt olan fərdi-müəyyən olunan əşyalar istehlak edilmək xarakterinə malik olmayan əşyalardır. Belə əşyaların üzərində isə istisna hallardan başqa uzufrukt təsis edilə bilməz. Bununla bağlı olaraq fikrimizi dəqiqləşdirmək üçün Roma hüququna nəzər salaq. Qədim Roma hüququnda uzufruktla bağlı verilmiş olan anlayışda “Salva Rerum Substantia” ifadəsindən istifadə edilmişdir. Həmin ifadə ilə əşyanın özünə zərər vermədən, onun mahiyyətinə, təyinatına xələl yetirmədən ondan istifadə edilməsi nəzərdə tutulurdu (Korkmaz, Bunyami, 2014: 11). “Salva Rerum Substantia” ifadəsi ilə nəzərdə tutulan öhdəliyə görə uzufruktuar əşyanın özünə zərər verən istənilən hərəkətin edilməsindən çəkinməli və uzufrukta xitam verildikdə isə əşyanı mülkiyyətçiyə geri qaytarmalı idi. Uzufruktuar isə əşyanı ona zərər verəcək şəkildə istifadə etdikdə və uzufrukt üzrə hüquqa xitam verildikdə əşyanı mülkiyyətçiyə geri qaytarmadığı halda mülkiyyətçinin hüququnun daha effektiv və sürətli olaraq qorunması üçün uzufruktuarın mülkiyyətçiyə “cautio usufructuaria” (təminat, qarantıya) adı verilən təminat verməli olması göstərilmişdir (Kuchukgungor, Erkan, 1998: 102). Mülki qanunvericiliyimizdə ümumi olaraq geniş mənada “girovun” adı çəkilərsə də, istehlak olunan əşyalarla bağlı olaraq uzufruktuarın mülkiyyətçiyə təminat verməsi öhdəliyi qeyd edilməmişdir. Lakin yuxarıda qeyd edilən hallardan bəzi istisnalar mövcud ola bilər. Belə ki, uzufruktun predmeti olan əşyalardan yararlanmaq, istifadə etmək “istehlak” xarakterində olduğu zaman, istehlak olunan əşyalar üzərində uzufrukta bənzər hüquq mövcud ola bilər. Doktrinada istehlak olunan əşyalarla bağlı qeyd edilmişdir ki, “əşyadan təyinatına uyğun

olaraq istifadə edilməsi bilavasitə onun istehlak edilməsi ilə həyata keçirilirsə həmin daşınar əşyalar istehlak edilən əşyalardır” (Ertash, Sheref, 2006: 476). Bu mənada istehlak edilən əşyadan yararlanılması, istifadə edilməsi yalnız həmin əşyanın fiziki və maddi olaraq mövcudluğunu itirməsi və ya əşyanın dəyişməsi və ya özgəninkiləşdirilməsi ilə mümkün olacaqdır (Canarlan, Gokche, 2019: 4). İstehlak olunan əşyanın “çılpaq mülkiyyət” i mülkiyyətçidə qalaraq, əşyadan istifadə edilməsi səlahiyyətinin uzufruktuara verilməsi qeyri-mümkün olduğu üçün, doktrinada istehlak olunan əşya üzərində mövcud olan uzufruktun ümumi uzufruktdan fərqli olduğu qəbul edilmişdir. Əgər uzufruktun obyektini istehlak edilən əşyalar (res quae usu consumuntur) təşkil edirsə bu zaman yaranan olan münasibətlər əsl uzufrukt münasibətləri deyil, kvazi uzufrukt (quasi ususfructus) münasibətləridir. Qeyd olunanlara əsasən istehlak olunan əşyalar üzərində adi uzufrukt yaranmasa da həmin əşyalar üzərində “qeyri-real uzufrukt” yarana bilər.

Həmçinin qeyd edilən bu hal doktrinada “uzufrukta bənzər hüquq”, “istisna uzufrukt” adlanır (13). Bir çox ölkə qanunvericiliklərində (məs. Türkiyə, İsveçrə) uzufruktun predmetini istehlak edilən əşyaların təşkil edə bilməsi qeyd edilmişdir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyində də qeyd edilən hal qəbul edilir (MM-in 266.2-ci maddəsi). Lakin uzufruktun predmetini istehlak edilə bilən əşyalar təşkil etdikdə münasibətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı bizim qanunvericiliyimizdə bir sıra boşluqlar mövcuddur. Belə ki, əgər uzufruktun predmetini istehlak olunan əşyalar təşkil edirsə, bu zaman mülkiyyətçinin hansı hüquqlarının mövcud olması və ya mülkiyyətçinin uzufruktuara qarşı hansı tələblər irəli sürə bilməsi qeyd edilməmişdir. Məsələn: bu halla bağlı olaraq Türk Mədəni Qanununun 819-cu maddəsində qeyd edilmişdir ki, “istehlak olunan əşyaların mülkiyyəti, ayrı hal nəzərdə tutulmamışdırsa, uzufruktuara keçir, ancaq uzufruktuar əşyanın geri vermə anında bu əşyaların dəyərini ödəmək öhdəliyi daşıyır”. Həmin maddənin 2-ci hissəsində qeyd edilmişdir ki, “uzufruktuar, dəyəri müəyyən edilərək ona təhvil verilən digər daşınar əşyalar barəsində, ayrı hal nəzərdə tutulmamışdırsa, sərbəst olaraq sərəncam verə bilər, ancaq bu səlahiyyətini istifadə etdiyi halda bu əşyaların müəyyən edilən dəyərlərini geri qaytarma anında mülkiyyətçiyə ödəmək öhdəliyini daşıyır”. Bu ödəmə təsərrüfat avadanlıqları, heyvan sürüləri, ticarət malları və ya digər bənzər mallarda eyni cins və növdə olan əşya verilməsi ilə yerinə yetirilir (14). Qeyd edilənlərə əsasən mülki qanunvericilikdə həmin boşluqların aradan qaldırılması zəruridir.

Həmçinin MM-in 268.2-ci maddəsində isə qeyd edilmişdir ki, uzufrukt qurtardıqda uzufruktuar əşyanı mülkiyyətçiyə qaytarmağa borcludur. Qədim Roma hüquqununda da MM-in 268.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan uzufruktuarın əşyanı mülkiyyətçiyə geri qaytarmaq vəzifəsi nəzərdə tutulmuşdur. “Salva Rerum Substantia” ifadəsi ilə nəzərdə tutulan öhdəliyə əsasən uzufruktuar həmçinin əşyanı mülkiyyətçiyə geri qaytarmalı idi. Lakin əgər əşya istehlak olunan əşyadırsa və əşyanın istehlakı nəticəsində əşya məhv olursa bu zaman qanunvericilikdə imperativ qaydada nəzərdə tutulan “uzufruktuarın əşyanın mülkiyyətçiyə qaytarmaq vəzifəsinin” həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür. Buna görə də mülki məəcəllənin 268.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan hal yalnız istehlak edilə bilməyən əşyalar barəsində mövcud ola bilər. İstehlak edilə bilən əşyalar barəsində isə uzufruktuarın əşyanı geri qaytarmaq vəzifəsi deyil, həmin əşyanın qabacaqdan razılaşdırılmış dəyərini ödəmək vəzifəsinin olduğu qeyd edilməlidir. Əgər bu əşya növ və cins əlamətlərinə görə digər əşyalardan fərqlənirsə, uzufruktuar ödəməni eyni növ və cinsdə olan əşya ilə ödəməlidir.

Nəticə

Geniş mənada əmlak hüquqlarının, dar mənada isə məhdud əşya hüququnun növü olan uzufruktla bağlı olan Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyində olan normaların araşdırılması, roman-german hüquq sisteminin tətbiq edildiyi ölkələrin mülki hüququnun əsas mənbəyi kimi çıxış edən qədim Roma hüququnun və bir sıra digər ölkələrin mülki qanunvericiliklərinin, doktrinada və bir sıra hüquq ədəbiyyatlarında olan fikirlərin öyrənilməsi, kompleks şəkildə təhlil edilməsi, həmçinin nəzəriyədə və təcrübədə qarşılaşılan problemlərin tədqiq edilməsi aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan vermişdir ki, bununla da mövcud

qanunvericiliyimizdə məhdud əşya hüququnun növü olan uzfruktla bağlı yaranmış olan bəzi problemlərin və normalar arasında olan uyğunsuzluqların aradan qaldırılacağını hesab edirik:

- MM-in 263.2-ci maddəsi – yeni redaksiyada “uzufrukt əvəzli və əvəzsiz ola bilər” şəklində verilməlidir;
- MM-in 263.1-ci maddəsi yaranacaq olan mübahisələrin aradan qaldırılması üçün yeni redaksiyada verilməlidir;
- MM-in 268.2-ci maddəsi aşağıdakı şəkildə yeni redaksiyada verilməlidir;
- Uzufruktun predmeti olan istehlak edilə bilən əşyalar istisna olmaqla, uzufrukt qurtardıqda uzufruktuar əşyanı mülkiyyətçiyə qaytarmağa borcludur;
- Əgər uzufruktun predmetini istehlak edilə bilən əşyalar təşkil edərsə, bu zaman uzufruktuar həmin əşyanın qabaqcadan razılaşdırılmış dəyərini ödəməlidir.

Ədəbiyyat

1. <https://www.e-qanun.az/framework/46944>
2. Gokalp, O.T. (2012). Right of Residence in Turkish Law. Electronic Journal of Vocational Colleges, 2 (2)., p.176-184.
3. Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Law Journal, Vol. XXIV, (2020). 109 p.
4. Allahverdiyev, S. (2009). Azərbaycan Respublikasının mülki hüquq kursu: II cild. Dərslik. Bakı: Digesta, 736 s.
5. Erdoghmush, Belgin. (2003). Roman Property Law. Istanbul: “Der” Publishing, 144 p.
6. <https://obastan.com/azerbaycan-dilinin-izahli-lugeti/a/?l=az>
7. Süleymanlı, S.S. “Mülki Qanunvericiliyimizdəki əşya haqlarının növləri və əşya hüququnda rəhbər tutulan prinsiplər”, s.75-84.
8. <https://e-qanun.az/framework/47561>
9. Korkmaz, Bunyami. (2014). “Provisions of usufruct in Roman and Turkish Law, 138 p.
10. Kuchukgungor, Erkan. (1998). Right of Usufruct in Roman Law. Ankara (Redeemed Redemption), 151 p.
11. Ertash, Sheref. (2006). Property Law According to the New Turkish Civil Code. Ankara: “Sechkin” Publishing, 825 p.
12. Canarslan, Gokche. (2019). “The Usufruct Right Established on Consumable Goods”. ERUHFD, V. XIV, p.1, pp.1-29.
13. Akipek Jale/Akinturk Turgut/Atesh Derya: Property Law. (2018). Istanbul: Publishing, p.970.
14. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

Göndərildi: 11.11.2022

Qəbul edildi: 15.03.2023